

ATT RÖSTA ELLER INTE

(Kolumn ÅU 9.11.00)

Lars Hertzberg

Någon lustigkurre har sagt att politik är konsten att få folk att inte lägga sig i saker som angår dem, och med den måttstocken kunde ju senaste kommunalval – med ett 62 %-igt valdeltagande i hela landet, drygt 50 %-igt i Åbo och Helsingfors – betecknas som en politikens triumf.

Det brukar sägas att ett lågt valdeltagande är en fara för demokratin. Exakt vilken form den faran tar sig brukar inte specificeras. Möjligen kan det betyda att de folkvalda har svårare att hävda sin legitimitet mot tjänstemännen, men formellt inskränks ju deras befogenheter inte av en låg röstningsprocent. Om demokratins uppgift är att säkerställa att allmänhetens vilja förverkligas, så borde ju allt vara i sin ordning så länge allmänheten är liknöjd.

*

Röstskolkare som intervjuas i medierna har nästan utan undantag en (mer eller mindre ömkansvärd) ursäkt för att inte rösta. "Jag hittade ingen lämplig kandidat" (jaså, hur flitigt sökte du? nämn namnet på tre kandidater i din hemkommun!), "Jag har slutat hoppas på förändringar", "Jag har ingen tilltro till politiker" osv. De här ursäkterna uttrycker i själva verket en tribut till övertygelsen att var och en av oss egentligen borde rösta. Vi skäms för att säga "Jag orkade inte gå till vallokalen". Därför vill vi skjuta skulden på politikerna, som om de utgjorde ett homogent "pack" av korrupta eller färglösa individer.

Likgiltigheten kläs ofta i termer av en pessimism av varianten ingenting-blir-ändå-bättre. En misstanke som ligger nära till hands är att den som säger så egentligen inte har gjort klart för sig vilka förändringar han eller hon önskar sig. Egentligen bör väl ett allmänt och ofokuserat missnöje i själva verket uppfattas som ett annat uttryck för att man i stort sett är nöjd. (Kanske skulle man spärra upp ögonen ifall en politiker lovade sänka skatterna, rusta upp hälsovården och utbildningsväsendet, höja studiestödet och folkpensionerna, göra slut på kärnkraft och koldioxidutsläpp, sänka bensinskatten, höja lantbruksstödet, skriva ut oss ur EU osv. Så länge det inte finns någon politiker som är beredd att komma

med alla dessa löften på en gång, så orkar man inte engagera sig för politiken. Men är det politikernas fel om verkligheten inte är sådan som vi önskar att den vore?)

*

Människors rösträttsbeteende är ett intressant objekt för reflektion över mänskliga motiv och vår benägenhet att missförstå dem. I vår tidsålder föreställer man sig att mänskligt handlande alltid är ett medel att nå ett mål. Den sakliga väljaren är den som försöker uppnå det minst dåliga resultatet, en kannstöpare som försöker beakta hur de andra sannolikt kommer att rösta och lägger sin röst så taktiskt som möjligt. Han tycker kanske att hans röst är bortkastad ifall hans kandidat inte blir invald. Men tänker han litet längre så inser han att hans röst är lika bortkastad ifall kandidaten skulle _bli_ invald – utom i det ytterst osannolika fallet att det just var hans röst som avgjorde valet. Den maximalt sakliga väljaren kan möjligen besvära sig att rösta i ett kommunalval där han trots allt har en minimal chans att påverka utgången, men att delta i ett riksväl är högeligen irrationellt, för att inte tala om att delta i ett amerikanskt presidentval: sannolikheten för att en enskild röst ska avgöra det valet är kanske i klass med chansen att vinna på lotto tio gånger i följd. En maximalt rationell väljare lägger inte ut en cent i bensinkostnader för den chansen.

Det som gör demokratin möjlig är alltså det faktum att de flesta av oss inte är maximalt rationella väljare. För den skull menar jag inte att demokratin förutsätter något slags allmän tanklöshet. Bland de miljoner medborgare som trots allt gör sig mödan att rösta i det amerikanska presidentvalet, som kanske färdas flera mil till närmaste rösträttsställe eller väntar i timtal på att få avge sin röst är tvärtom, liksom hos oss, de individer vi skulle vara benägna att beteckna som "förnuftiga", ansvarskännande medborgare ("civic-minded" med en engelskspråkig term) överrepresenterade snarare än underrepresenterade. (_Gottfried Keller_ har i en novell beskrivit hur en kvinna på den schweiziska landsbygden tvingar sin son att bege sig till sin första valförrättning. Detta blir hans motvilliga steg in i vuxenvärlden. Han får lära sig att politiken kräver sin tribut av envar av oss, även om den ibland verkar tråkig.)

Vad det här visar är snarare att röstarens handling inte kan förstås i termer av målinriktad rationalitet. Att delta i ett val är framför allt en symbolisk handling som ger uttryck åt ens samhörighet med den politiska gemenskap man tillhör. Politiska kommentatorer ansåg att det höga valdeltagandet i senaste presidentval var ett tecken på att folk inte begrep att

presidentens makt hade blivit kringskuren. Detta visar bara att dessa experter inte har fattat vad ett val innebär ur väljarnas synvinkel. Valets symbolik blir allra tydligast i ett personval, som ger väljarna tillfälle att ge sin röst åt den kandidat som enligt deras uppfattning bäst förkroppsligar deras upplevelse av denna gemenskap. (I detta avseende finns det en styrka i Finlands unika valsysteem, där alla val samtidigt är personval.)

*

Den gemenskap som manifesteras i ett val är framför allt en ödesgemenskap, en historisk gemenskap. Den existerar i den mån medborgarna i ett samhälle är benägna att bekänna sig till den, bl a genom att delta i val. Talet om "nationella identiteter" är bara ett försök att ge en metafysisk grundval åt något som varken kan eller behöver ges en grund. Identiteten skapar inte den politiska gemenskapen utan den skapas av den.

Kommunen bildar inte en legitimerande gemenskap som är jämförbar med staten. I ett modernt samhälle kommer de flesta medborgare att leva i olika kommuner under olika delar av sitt liv, många av oss bor i en kommun och arbetar i en annan. Trivs man inte i en kommun är tröskeln för att flytta till en annan betydligt lägre än när det gäller att flytta till ett annat land. Det här förklarar varför intresset att delta i kommunalval ofta är lamare än intresset för riksväl. Valskolket är i viss mån begripligt, även om skolkarna inte själva kan förklara det.

Ett motsvarande resonemang gäller i den andra riktningen: EU är likaså en svagt legitimerande politisk gemenskap. Därför är blir själva demokratibegreppet dubbeltydigt i EU-sammanhang: innebär det ett system som behandlar väljarna i hela området som en enda gemenskap (som i EU-parlamentsvalet), eller är det ett system där varje nationellt legitimerad regering har samma tyngd (som i ministerrådet)? Detta är ett dilemma som måste lösas om integrationen ska kunna fördjupas.